

9 HERALDIKA

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola poskytuje vhled do heraldiky, tj. nauky o erbech/znacích, jejich vývoji a kulturně-společenské roli, způsobu tvorby a popisování (blasonování). Stručně představuje dějiny této disciplíny a její základní pojmy. Dále se zabývá strukturou erbu/znaku, hlavními pravidly heraldiky a způsobem popisu (blasonování) erbů/znaků.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly dokážete:

- charakterizovat strukturu erbu/znaku;
 - rozlišovat erb a znak;
 - pochopit základní pravidla heraldiky.
-

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

Prostudování kapitoly vám zabere přibližně 60 minut.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Heraldika; erb; znak; blasonování

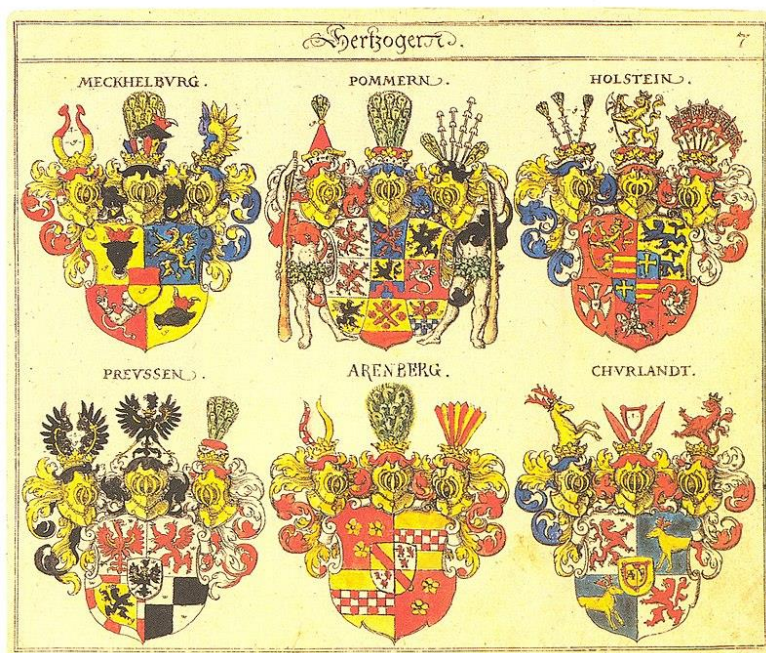
9.1 Předmět bádání a dějiny disciplíny

Heraldika se zabývá vznikem, vývojem a užíváním erbů (znaků). Název oboru je odvozen od slova „herold“ (z lat. *heraldus*), což byla osoba – znalec symboliky a erbovních zvyklostí, která působila od 12. století na panovnických a šlechtických dvorech. Samostatnou vědou se heraldika stala v polovině 19. století. Zájem o heraldiku však lze sledovat již od středověku, zejména ze strany právníků. Nejstarším teoretickým spisem věnovaným této

problematicke je dílo curyšského kantora Konráda de Mure nazvané „Clipearius Theutonicorum“ (cca 1245). Z poloviny 14. století pochází rozprava Bartholomea de Saxoferrato „Tractatus de insignis et armis“.

Začátek české heraldické literatury souvisí zejména se středověkou „Kronikou tak řečeného Dalimila,“ která obsahuje mnoho heraldických informací. V novověku se heraldikou zabýval především Bartoloměj Paprocký z Hlohov. V 19. století, kromě vzniku celé řady genealogicko-heraldických rukopisných sbírek, se objevují také první velké heraldické práce, například od Vojtěcha Krále z Dobré Vody, Karla Schwarzenberga či Augusta Sedláčka. Vědecké základy oboru položil Václav Vojtíšek.

Heraldika se dělí na tři základní obory: znakovství (historizování a kritizování znaků), znakové umění (popis znaků, tj. blasonování, a jejich kreslení dle heraldických předpisů) a znakové právo (právo nositele daného erbu na vlastní znak – u fyzických i právnických osob). Zkoumá erby na základě heraldických pramenů jak písemných (např. erbovní listiny, tzv. armálesy), tak obrazových (památky hmotné kultury, např. štíty, mince, pečeti či medaile).

Obrázek 26: List s erby v práci Johanna Siebmachera z roku 1605.

Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Johann_Siebmacher#/media/File:Siebmacher007.jpg (01. 02. 2024).

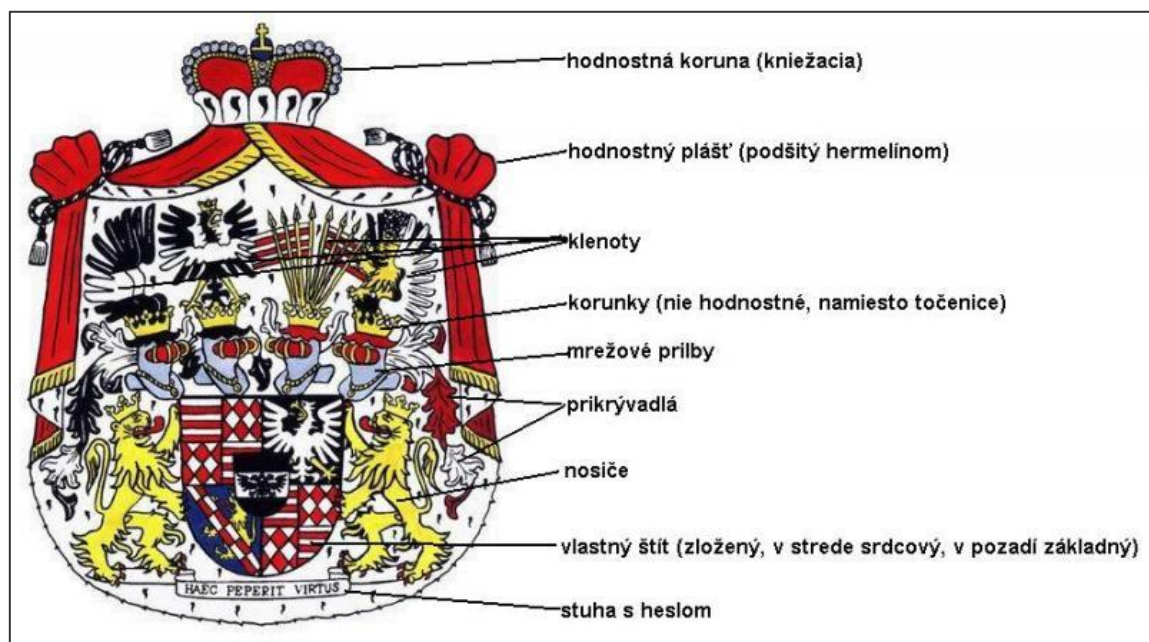
9.2 Erb (znak) a jeho struktura

Erb nebo znak (z něm. der *Erbe* – dědic) je barevné grafické znamení umístěné na štítě, které označuje konkrétní fyzickou nebo právnickou osobu a je vytvořené podle heraldických pravidel. Zatímco erb chápe heraldika jako znamení dědičné v rámci vlastního

rodu (šlechta), znak je znamením nedědičným, vycházejícím a identifikujícím majitele nejčastěji z jeho funkce, případně jako znak určitého úřadu, společenství atd. (obec, město, stát, biskupství), který má všeobecnou platnost.

Erby (znaky) se objevily ve 2. čtvrtině 12. století v souvislosti s křížovými výpravami, zejména na pororcích či korouhvích, aby umožnily orientaci v boji. Poté byly kladeny na různé části zbroje (štíty, brnění, přilbu) a také na vrchol přilby (klenot). Ze sféry vojenské se pak postupně dostaly i do sféry právní a správní. Dělí se na rodové, státní, městské, vesnické, cechovní, řádové a církevní (právní hledisko).

Ve struktuře erbu (znaku) je možno rozlišit jeho hlavní a vedlejší části.

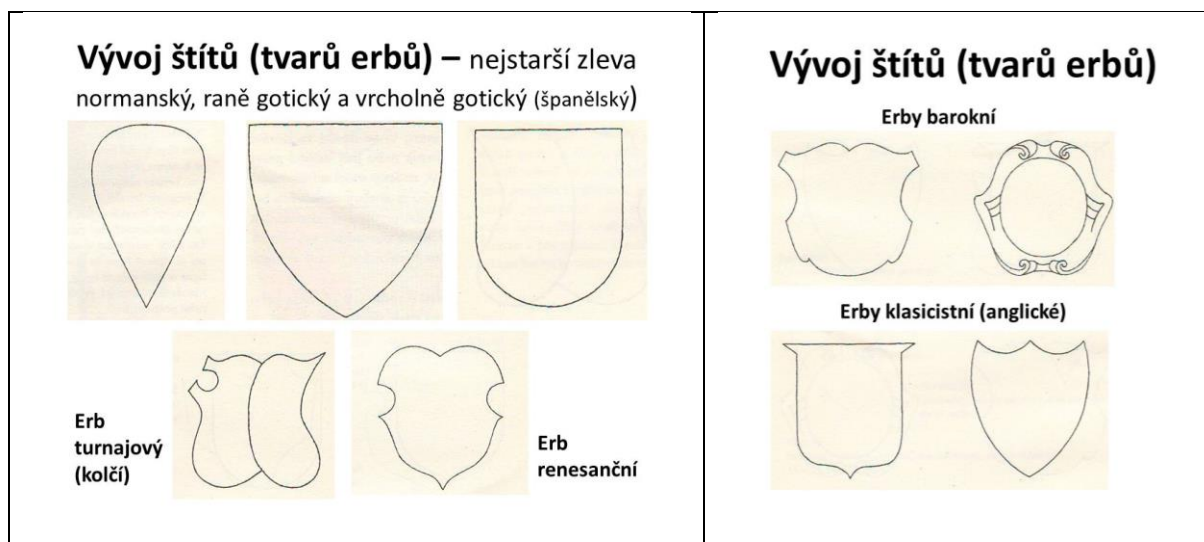

Obrázek 27: Hlavní a vedlejší části erbu.

Zdroj: <https://www.valka.cz/12862-Pomocne-vedy-historicke-I-Heraldika> (17. 02. 2024).

K hlavním patří štít, přilba, klenot a přikryvadla

- **štíty** – je nejdůležitější součástí erbu, protože nese heraldické znamení (erbovní figury). Během staletí se vytvořilo několik druhů štítů, například normanský, raně gotický, vrcholně gotický (španělský), kolčí (turnajový), renesanční, barokní a klasicistní.

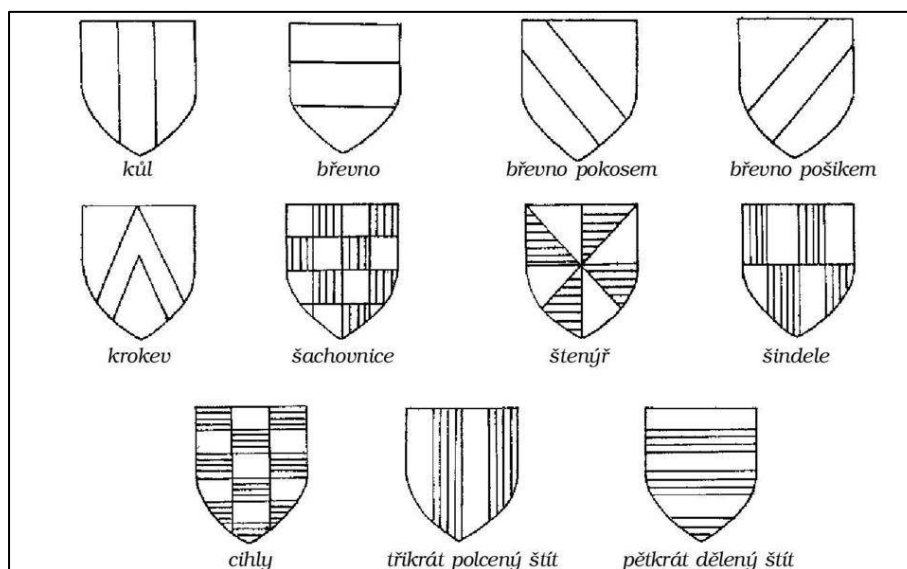
Obrázek 28: Vývoj štítů s ohledem na tvar.

Zdroj: http://images.slideplayer.cz/46/11754275/slides/slide_5.jpg (01. 02. 2024).

Zdroj: http://images.slideplayer.cz/46/11754275/slides/slide_6.jpg (01. 02. 2024).

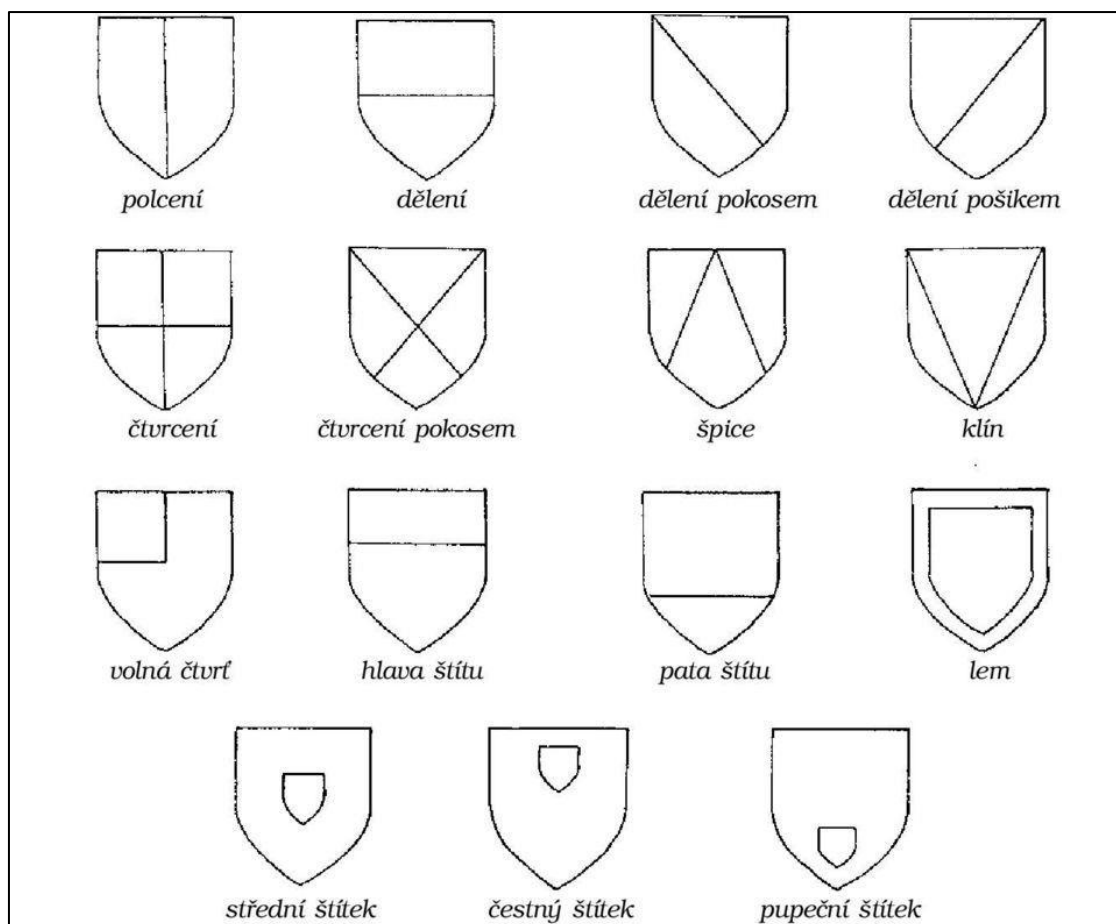
Figury na štítě se dělí se na dvě základní skupiny:

- **heraldské figury** – vznikají geometrickým dělením štítu, například polcením, dělením, dělením pošikem, čtvrcením, čtvrcením pokosem atd.
- **obecné figury** – různé postavy, zvířata, rostliny, předměty, aj.

Obrázek 29: Nejběžnější heraldské figury.

Zdroj: BUBEN, Milan: *Encyklopedie heraldiky*. Praha 2003, s. 18.

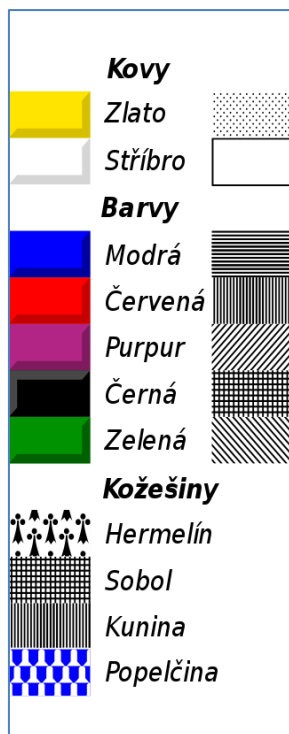

Obrázek 30: Základní dělení štítu.

Zdroj: BUBEN, Milan: *Encyklopedie heraldiky*. Praha 2003, s. 17.

Plochu štítu vyplňuje kombinace tinktur, tj.

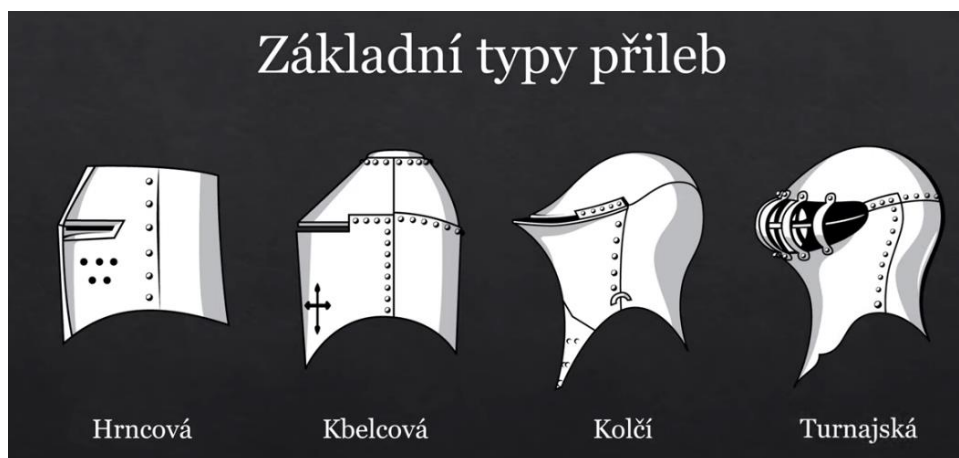
- **kovů** – zlato – žlutá či tečkovaná; stříbro – bílá či prázdná;
- **barev** – původně čtyři základní barvy:
 - ✓ černá – mřížování
 - ✓ červená – svislé šrafování
 - ✓ modrá – vodorovné šrafování
 - ✓ zelená – kosmé šrafování
 - ✓ purpurová – šikmé šrafování
 - ✓ přirozená – šikmé šrafování píkované
- **kožešin** – hermelín, kunina, sobol, popelčina.

Obrázek 31: Zobrazení tinktur pomocí šrafury.

Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/Tinktura_%28heraldika%29#/media/Soubor:Tinctures_cs.svg (17. 02. 2024).

- **přilba** – nacházela se na štítu, původně byla jedna, později více. Podle tvaru se rozlišují tyto její typy:
 - hrncová
 - kbelíková
 - kolčí
 - turnajová

Obrázek 32: Základní typy přileb.

Zdroj: <https://slideplayer.cz/slide/14136130/> (17. 02. 2024).

- **klenot** – byl ozdobou přilby, kopíroval směr pohledu přilby a nejčastěji odpovídal znamení na štítu. Na rozdíl od kresby na štítu, která byla plochá, byl klenot kreslen plasticky. Klenoty zahrnovaly například bývolí a volské rohy, orlí křídla, paví, kohoutí a pštrosí pera, jelení parohy, zvířata či lidské trupy.
- **přikryvadla** – nacházela se na přilbě. Byla to barevná látka, která volně splývala svrchu a byla držena točenicemi (věnec vytvořený z konců přikryvadel) nebo kórkami. Barevně byla shodná se znamením na štítu.

K vedlejším částem erbu patří štítonoši, pláště a stany, korouhve a prapory, hodnostní koruny, čepice a klobouky, hesla či devízy, řádové dekorace a hodnostní odznaky.

- **štítonoši** (strážci – nedotýkají se erbu, či nosiči – drží štít) – jsou figury, které obvykle bývají dvě, jedna na každé straně štítu. Mohou mít podobu lidských, zvířecích nebo nadpřirozených postav.
- **plášť** – byl kladen na štít, vycházel a splýval z koruny na vrcholu, obvykle je červený (purpurový), zřídka je v jiných tinkturách. Užívali jej například knížata, vévodové a duchovní rytířské řády.
- **stan** – na rozdíl od pláště nevychází z koruny, ale z kopule s laloky se štrápci, na níž spočívá koruna. Většinou je purpurový a stal se honosnou výsadou panovníků, například ruského cara či německého císaře.
- **prapory a korouhve** – tvoří výzdobu erbů, mohly být drženy štítonoši nebo být samostatnými klenoty či jejich součástí.
- **hodnostní koruny, čepice a klobouky** – tvar a podoba hodnostních korun, čepic a klobouků vyjadřují hodnost a postavení nositele. Hodnostní koruny se kladou bezprostředně na horní hranu štítu, zatímco klobouky, které používali církevní hodnostáři, jsou umístěné nad štítem. Barva klobouku a počet štrápců po stranách štítu určují hodnost majitele.
- **hesla či devízy** – nacházejí se na stuze umístěvané pod štítem. Navazují nejčastěji na rodovou tradici nebo vyjadřují postoj k Bohu, vlasti či panovníkovi.
- **řádové dekorace** (řádové stuhy a řetězy) a **hodnostní odznaky** (např. maršálské hole, zkřížené meče, aj.) – objevují se pouze u významných osobností.

9.3 Pravidla heraldiky

Heraldika se řídí několika pravidly, která vycházejí ze znakového práva. Mezi ně patří:

- **pravidlo pravé a levé strany** – znaky se kreslí a popisují z hlediska štítonoše, což znamená opačně než z hlediska pozorovatele;
- **pravidlo barvy a kovu** – barva nesmí být pokládána na barvu, kov na kov a kožešina na kožešinu (existují výjimky, například znak jeruzalémského království);
- **pravidlo kresby heraldických figur** – obecné figury se nesmějí dotýkat okrajů štítů, mají zcela vyplňovat jeho plochu;
- **pravidlo směru přilby a klenotu** – klenot kopíruje směr přilby, přilba musí pevně spočívat na štítě, nesmí se nad ním vznášet. Přilba má pouze jeden klenot, který z ní vychází. Pokud je štít nakloněný, má pouze jednu přilbu, která spočívá na jeho vyvýšeném rohu a její klenot hledí ve směru naklonění štítu;
- **pravidlo směru figury na praporu a korouhvi** – heraldické figury hledí vždy směrem k žerdi.

Slovní popisování erbů podle heraldických pravidel se nazývá blasonování. Označení je odvozeno z francouzského termínu *blason*, což znamená erb. Blason, tedy popis, musí být stručný, výstižný a jednoznačný, aby byl erb z něj bezpečně identifikovatelný. Obvykle neobsahuje slovesa.

DALŠÍ ZDROJE

- Prezentace ke kapitole
 - Doporučená literatura:
1. BUBEN, Milan: *Encyklopedie heraldiky*. Praha 2003.
 2. ČAREK, Jiří: *Městské znaky v českých zemích*. Praha 1985.
 3. HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav: *Vademecum pomocných věd historických*. Praha 1997.
 4. KREJČÍK, Tomáš – PSÍK, Richard: *Základy heraldiky*. Ostrava 2008.
 5. KREJČÍKOVÁ, Jarmila – KREJČÍK, Tomáš: *Základy heraldiky, genealogie a sfragistiky*. Praha 1987.
 6. LOUDA, Jiří – JANÁČEK, Josef: *České erby*. Praha 1974.
 7. LOUDA, Jiří: *Erby a rodokmeny vládnoucích rodů*. Havířov 1996.
 8. MAREČKOVÁ, Marie: *Přehled pomocných věd historických*. Brno 2000.
 9. MYSLIVEČEK, Milan: *Velký erbovník. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české*. Sv. 1. Plzeň 2005.
 10. PELANT, Jan: *Erby české, moravské a slezské šlechty. Vývoj erbů a stručné dějiny 610 rodů*. Praha 2013.

11. SEDLÁČEK, August: *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty*. Sv. 1–5. Praha 2002–2003.
12. SCHWARZENBERG, Karel: *Heraldika*. Uherské Hradiště 1992.
13. VITANOVSKÝ, Michal: *Heraldika na mincích a medailích*. Praha 2017.
14. ZENGER, Zdeněk M.: *Česká heraldika*. Praha 1978.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Definujte pojem erb.
2. Co je to znakové právo?
3. Vyjmenujte čtyři heroldské figury.
4. Co je blasonování?

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola se věnovala heraldice, tj. nauce o erbech a znacích, jejich vývoji a kulturně-společenské roli, způsobu tvorby a popisování (blasonování). Součástí kapitoly byla i prezentace struktury erbu/znaku a základních pravidel heraldiky.

ODPOVĚDI

Ad. 1. Erb je trvalé znamení na štítě, sestavené podle heraldických pravidel, které určuje svého nositele (fyzickou nebo právnickou osobu).

Ad. 2. Znakové právo je právo nositele daného erbu na vlastní znak. Týká se fyzických i právnických osob.

Ad. 3. Mezi heroldské figury patří například kůl, břevno, krokev a šachovnice.

Ad. 4. Blasonování je slovní popisování erbů podle heraldických pravidel. Označení je odvozeno z francouzského termínu „blason“, což znamená erb. Blason, tedy popis, musí být stručný, výstižný a jednoznačný, aby byl erb z něj bezpečně identifikovatelný. Obvykle neobsahuje slovesa.